

Základní informace o osvojení (adopci)

Autorský kolektiv: Věduna Bubleová, Alena Vávrová, Lucie Vránová

Recenze: Hana Konečná

Korektury: Zuzana Straková

Vydalo: Středisko náhradní rodinné péče, Praha 2011

Obsah

Předmluva

I. Právní aspekty osvojení (adopce)

1. Osvojení neboli adopce
2. Podmínky, které musí splňovat osvojitel
3. Podmínky pro osvojení dítěte
4. Formy osvojení
5. Anonymita osvojení
6. Svěření dítěte do osvojení

II. Psychologická hlediska osvojení

1. Fenomén osvojení
2. Jsou rodiče bez dětí...
3. ... a jsou děti bez rodičů
4. Vytvořit rodinu chce dobrou vůli a kuráž
5. Příroda, či výchova?
6. Příchod dítěte do rodiny
7. Specifické projevy dětí přicházejících do osvojení a doporučení pro budoucí osvojitele
8. Nejste na to sami, máte nás

III. Zprostředkování osvojení

1. Podání žádosti o zprostředkování osvojení a posuzování žadatelů obecním úřadem obce s rozšířenou působností
2. Posuzování žadatelů o zprostředkování osvojení krajským úřadem
3. Období očekávání
4. Výběr osvojitelské rodiny pro konkrétní dítě
5. Navazování kontaktu s dítětem
6. Péče budoucího osvojitele (předadopční péče)
7. Mezinárodní osvojení

Závěr

Příloha 1

Příloha 2

Příloha 3

Předmluva

Motto:

„DĚTI POTŘEBUJÍ ŽÍT V RODINĚ“

Vážení přátelé,

je stále mnoho dětí, které nemohou žít z různých důvodů ve své vlastní rodině. Na druhé straně je mnoho párů nebo jednotlivců, kteří chtějí dítě do rodiny přijmout. Někdy se spolu tyto dva životní osudy spojí a vznikne nová rodina.

Následující text je určen těm, kteří chtějí přijmout dítě do osvojení (adopce), se zaměřením na tzv. zprostředkované osvojení. Více informací o tzv. nezprostředkovaném nebo také přímém osvojení, stejně tak jako celý soubor základních informací o systému náhradní rodinné péče najdete v publikaci „Základní informace o náhradní rodinné péči“. Tyto publikace jsou součástí výstupů projektu „Náhradní rodina + dítě + odborník jako partneři (Metodické centrum pro náhradní rodinnou péči)“, který podpořila Nadace Sirius.

Společně se zastavíme u jednotlivých etap, kterými musí každý osvojitel projít. Představíme Vám proces zprostředkování osvojení a pokusíme se Vám také více přiblížit některé momenty na této cestě, kterým je třeba věnovat zvláštní pozornost.

Chceme Vám být nápomocni k porozumění osudů a minulosti dětí, které do osvojení nejčastěji přicházejí. Vysvětlíme Vám zdánlivě složité právníkové i psychologické termíny a často nejasné postupy v současné praxi. Pokusíme se Vám předat naši zkušenost s tím, že osvojení neboli adopce není pouhou náhradou rodiny, ale její plnohodnotnou alternativou.

Přáli bychom si, aby se pro Vás tento text stal užitečným průvodcem při Vaší cestě za dítětem a k vytvoření nové rodiny.

Vše dobré a šťastnou cestu za autorský kolektiv přeje

Věduna Bubleová

I. PRÁVNÍ ASPEKTY OSVOJENÍ (ADOPCE)

„Adopce se v mnohých ohledech liší od narození vlastního dítěte a přitom s sebou obojí nese stejnou radost, trápení i problémy. Vyznat se v tom, co je stejné a co jiné a uvést to do rovnováhy je pro každého velmi náročný úkol, který má zásadní význam pro zdravý vývoj dítěte.“

Caroline Archerová, Dítě v náhradní rodině, 2001

1. Osvojení neboli adopce

Nejprve je třeba zmínit, že pojem osvojení a adopce jedno jsou. Jedná se o synonymum. V našich právních předpisech se setkáme pouze s pojmem českým, tedy s pojmem osvojení.

Institut osvojení je upraven v zákoně č. 94/1963 Sb., o rodině. Procesem vyřizování žádostí, posuzování žadatelů o zprostředkování osvojení se zabývá zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Soudy postupují při svěřování dětí do osvojení podle občanského soudního řádu.

Osvojení je jedním z institutů náhradní rodinné péče

Nemůže-li dítě vyrůstat ve své původní rodině, má právo, aby mu byla zajištěna výchova náhradní. Podle zákona o rodině i podle mezinárodních smluv, kterými je naše republika vázána, má při hledání řešení osudu takového dítěte vždy prvořadé místo náhradní rodinná péče, která je jednou z forem náhradní výchovy.

Náhradní rodinná péče je forma péče o dítě, které je vychováváno jinými než biologickými rodiči v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině.

Pro dítě, které se ocitne mimo vlastní rodinu, je vždy žádoucí, aby změna prostředí byla pro ně co nejšetrnější. Nejprve se proto hledá rodina v okruhu jeho příbuzných či okruhu osob dítěti blízkých. Teprve druhou volbou bývá zprostředkování náhradní rodinné péče.

Osvojení je nejvyšší formou náhradní rodinné péče v tom smyslu, že dítě získává v rodině stejné postavení jako biologické dítě. Smyslem osvojení je, aby dítě získalo stabilní, bezpečné rodinné zázemí, které je ochrání a bude milovat jako vlastní dítě se všemi právy a povinnostmi biologických rodičů. O potřebných předpokladech nových rodičů, procesu a jednotlivých fázích zprostředkování budeme hovořit dále.

Definice osvojení podle zákona o rodině

Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci za vlastní opuštěné dítě a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Veškerá vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou osvojením zanikají.

2. Podmínky, které musí splňovat osvojitel

Osvojiteli se mohou stát pouze zletilé fyzické osoby, které způsobem svého života zaručují, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Osvojitelem nemůže být ten, kdo nemá způsobilost k právním úkonům.

Podle zákona o rodině by měl být mezi osvojitelem a osvojencem přiměřený věkový rozdíl, zákon však věkové hranice pevně nestanoví. V praxi se setkáváme s názory odborníků, že by věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem neměl být nižší než 25 let a neměl by být vyšší než 40 let. Záleží však na individuálních dispozicích každého jedince, na jejich fyzické a duševní kondici i schopnostech. V každém případě by osvojitel měl být dostatečně zralý, aby byl schopen o dítě pečovat a zajistit jeho řádnou výchovu, všestranný zdravotní, psychický i sociální vývoj.

Podle ustálené soudní praxe není možné osvojení v pokolení přímém a osvojení sourozencem.

Osvojit dítě tedy nemůže např. jeho babička, ani jeho zletilá sestra, avšak teta či strýc mohou dítě osvojit. Je však vždy na individuálním posouzení soudu, zda by v daném případě bylo osvojení ku prospěchu dítěte.

Společně mohou dítě osvojit jen manželé. Chce-li však dítě osvojit jen jeden z manželů (nikoli tedy jako společné dítě), musí mít souhlas druhého manžela. Tohoto souhlasu není zapotřebí, pokud druhý manžel nemá způsobilost k právním úkonům nebo pokud by opatření takového souhlasu bylo spojeno s překážkou těžko překonatelnou.

V případě soužití druha a družky může dítě osvojit jen jeden z nich.

Pro vyloučení pochybností ještě uvádíme, že osvojitelem se může stát i ten, kdo:

- žije sám;
- žije ve vztahu bez uzavření manželství;
- může mít vlastní děti;
- má vlastní děti;
- má další děti přijaté do náhradní rodinné péče;
- je ve středním věku a má přiměřené představy o věku dítěte, které chce do péče přijmout;
- má zdravotní problémy, ale jeho zdravotní stav má dobrou prognózu a nijak neomezuje jeho pečovatelské a výchovné schopnosti.

3. Podmínky pro osvojení dítěte

Osvojit lze podle stávající právní úpravy jen nezletilé dítě, a to jen v případě, že je osvojení k jeho prospěchu.

Dítě lze osvojit:

a) *Se souhlasem rodičů dítěte*

Souhlas rodičů, kteří jsou zákonnými zástupci dítěte, může být dán buď ve vztahu ke konkrétním žadatelům o osvojení (**adresný souhlas**) nebo předem, bez vztahu k určitým osvojitelům (**blanketový souhlas**). Souhlas může být dán rodičem v obou případech nejdříve šest týdnů po narození dítěte.

Adresný souhlas lze odvolat do nabytí právní moci rozhodnutí o osvojení.

Blanketový souhlas předem musí být dán osobně přítomným rodičem písemně před soudem nebo před obecním úřadem s rozšířenou působností, na jehož území se rodič právě zdržuje. Tento souhlas je možné ze strany rodičů odvolat pouze do nabytí právní moci rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů.

Souhlas s osvojením lze udělit až po uplynutí šesti týdnů od narození dítěte. Jedná se o právní úpravu, jejímž zájmem je ochrana zájmu dítěte. Souhlas může být udělen až po tzv. šestinedělí, tedy období, kdy může být rozhodování matky ovlivněno nevyrovnaností po porodu.

K osvojení je třeba souhlasu rodiče dítěte, i když je sám ještě nezletilým dítětem.

b) Se souhlasem jiného zákonného zástupce než rodiče

- jestliže rodiče dítěte zemřeli;
- pokud rodiče pozbyli na základě soudního rozhodnutí způsobilosti k právním úkonům v plném rozsahu;
- pokud soud zbavil rodiče dítěte rodičovské zodpovědnosti. Takové rozhodnutí je velmi závažným zásahem do práv a povinností rodičů, soudy k němu přistupují většinou v případech, kdy rodiče závažným způsobem zanedbávají jeho výchovu, dítě je týrané, zneužívané, rodiče si vůči němu neplní řádně své povinnosti apod.

c) Pokud soud rozhodl o nezájmu rodičů

Podle zákona o rodině není třeba souhlasu rodičů s osvojením (jsou-li zákonnými zástupci dítěte) pokud:

- rodiče po dobu šesti měsíců soustavně neprojevovali **opravdový zájem** o dítě (zejména dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně svou vyživovací povinnost vůči dítěti, neprojevili snahu upravit si své sociální a rodinné poměry tak, aby dítě mohli do své osobní péče převzít);
- po dobu nejméně dvou měsíců od narození dítěte neprojevili o dítě **žádný zájem** (ačkoliv jim v tom nebránila závažná překážka).

Ustanovení o nezájmu se vztahují i na nezletilého rodiče.

O nezájmu rodičů rozhoduje soud v samostatném řízení, jehož je rodič účastníkem. Toto řízení se zahajuje na návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí, jako opatrovníka dítěte, popřípadě na návrh druhého rodiče (jde zejména o situace rozvedených manželů). Soud rozhoduje podle stavu ke dni podání návrhu. K zájmu rodiče projevenému po podání návrhu se nepřihlíží.

Řízení o osvojení může být zahájeno až poté, kdy nabylo právní moci rozhodnutí soudu o tom, že není třeba souhlasu rodičů s osvojením.

4. Formy osvojení

Náš právní řád rozlišuje dva typy osvojení – osvojení a osvojení nezrušitelné, mezi kterými jsou následující rozdíly:

a) Osvojení

Tímto typem osvojení lze dítě osvojit bez ohledu na věk, tj. ihned po uplynutí tříměsíční péče budoucího osvojitele, v případě novorozenců tedy již ve třech měsících. Tento typ osvojení lze zrušit – avšak pouze na návrh osvojence nebo osvojitele, a to pouze ze závažných důvodů. Zrušením osvojení vznikají znovu vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Osvojenec nabývá opět svého dřívějšího příjmení.

b) Osvojení nezrušitelné

Nezrušitelným osvojením lze osvojit jen dítě starší jednoho roku. Nezrušitelně lze po roce věku osvojit i dítě, které bylo předtím osvojeno osvojením podle bodu a), a to až do dovršení jeho zletilosti. V praxi jsou novorozenci poměrně často osvojováni nejprve zrušitelně a po dosažení jednoho roku věku nezrušitelně.

U obou typů osvojení jsou osvojitelé (osvojitel) v matrice i v rodném listě dítěte uvedeni místo původních rodičů. Pokud dítě nezrušitelně osvojí osamělá osoba, je z matriky i z rodného listu vypuštěn zápis o druhém rodiči dítěte (používá se termín „neuveđen“). V matrice zápis o původních rodičích vždy zůstává v poznámce. Zletilé osvojené dítě má právo do matriky nahlédnout.

5. Anonymita osvojení

V České republice má, na rozdíl od západních zemí, anonymita osvojení velkou tradici. V současné době se u nás většina osvojení stále realizuje tak, že rodiče nejsou účastníky řízení o osvojení a totožnost osvojitelů jim není známa.¹ V našem právním řádu zatím není možné to, aby děti k budoucím osvojitelům odcházely do péče anonymně, pokud není splněna některá z následujících podmínek.

Rodiče nejsou účastníky řízení o osvojení a řízení o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele v případě, že:

1. dali po šesti týdnech od narození dítěte souhlas k osvojení předem bez vztahu k určitým osvojitelům (tzv. generální souhlas);
2. soud rozhodl o dvouměsíčním (v případě novorozenců) nebo šestiměsíčním (u starších dětí) nezájmu rodičů;

¹ Pozn.: Například v sousedním Rakousku právní úprava umožňuje, aby děti odcházely k budoucím osvojitelům přímo z porodnic, a to anonymně (byť i v Rakousku platí to, že souhlas s osvojením je možné dát až po uplynutí šesti týdnů od porodu). Přestože zde budoucí osvojitelé přijímají dítě s rizikem, že rodiče si po šesti týdnech svůj předběžný souhlas rozmyslí a dítě pro adopci neuvolní, nebo nebudou rodiče nakonec souhlasit s osvojením, ale s pěstounskou péčí, pro dítě to znamená vyloučení ústavní péče v prvních týdnech života, což je pro jeho zdravý vývoj obrovský přínos.

V Německu jsou odložení novorozenci umístováni do profesionálních pěstounských rodin, kde dva měsíce čekají na oficiální souhlas k osvojení.

3. rodiče byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu.

Je nesporné, že v řadě případů je anonymita osvojení v zájmu dítěte, zejména pokud by hrozilo nebezpečí, že rodiče budou do výchovy dítěte nevhodně zasahovat nebo vydírat či napadat osvojitele. Za anonymitu osvojení však u nás dítě platí vysokou daň – na právní uvolnění čeká obvykle měsíce a někdy i léta v ústavní péči, což přináší dlouhodobé následky na jeho zdravý vývoj.

U nás se děti, jejichž rodiče po šesti týdnech od jejich narození udělí souhlas k osvojení, dostávají k budoucím osvojitelům nejčastěji ve třech měsících. Pokud se čeká na rozhodnutí soudu o nezájmu rodičů, je dítěti obvykle deset měsíců a více.

Způsoby, jak lze dobu čekání na rodinu dítěti zkrátit, přitom umožňuje i stávající legislativa. Pokud po porodu nebo i dříve projeví rodiče dítěte vůli dát dítě do osvojení, je možné dítě ihned po porodu umístit do péče budoucího osvojitele. Problémem je však stávající úprava, která nevyklučuje rodiče z účastníků řízení o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele, svěřeni tudíž není anonymní. Stávající právní úpravu tedy využívají jen ti, kteří se za cenu ztráty anonymity pro tuto možnost přijetí novorozence v šestinedělí rozhodnou. Zároveň v těchto případech není zaručeno, že si rodiče svůj úmysl dát dítě k osvojení nerozmyslí, (o udělování souhlasu více viz kap. 1.3). Pro dítě však znamená včasný přechod do nové rodiny velmi mnoho. Dětem běží čas rychleji než nám, dospělým.

Umístění dítěte do péče budoucího osvojitele po uplynutí šesti týdnů od jeho narození je již z hlediska anonymity budoucích osvojitelů upraveno. Pokud je získán souhlas k osvojení bez vztahu k určitým osvojitelům, je možno svěřit dítě do péče budoucího osvojitele a rodič již není účastníkem řízení (§ 64 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Častým problémem v současné praxi je získání souhlasu k osvojení bez vztahu k určitým osvojitelům po uplynutí šesti týdnů od narození dítěte. Matka je již často někde na jiném místě a tento pro dítě velmi důležitý úkon z různých důvodů neudělá. Její souhlas přitom může přijmout ten obecní úřad obce s rozšířenou působností, na jehož území se zdržuje. Je proto třeba instruovat matky v porodnicích tak, že jim bude předán seznam obcí s rozšířenou působností a kontakty na ně a bude jim vysvětleno, že tímto úkonem dítěti v jeho životě pomohou a také to, že osvojením dítěte jim zanikne vyživovací povinnost k dítěti spolu s dalšími povinnostmi vyplývajícími z rodičovské zodpovědnosti.

6. Svěření dítěte do osvojení

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. U osob dítěti neznámých probíhá nejprve proces tzv. zprostředkování osvojení, viz kap. III.

Soud je povinen zjistit na základě lékařského vyšetření a dalších potřebných vyšetření zdravotní stav osvojitelů, jejich osobnostní dispozice a motivaci k osvojení a posoudit, zda se nepřiči účelům osvojení.

Příjmení a jméno osvojeného dítěte

Osvojením dítě získává příjmení osvojitele. Společný osvojenec manželů má příjmení určené pro jejich ostatní děti. V souvislosti s osvojením lze změnit i křestní jméno dítěte. Z hlediska zachování a nepoškození jeho identity a sebeúcty však nedoporučujeme změnu křestního jména u dítěte, které je se svým jménem již identifikováno, ledaže by si změnu samo přálo, ani u kojenců a dětí do tří let, kteří prožili začátek svého života v zařízení a jejichž jméno bylo již mnohokrát vyslovováno. Proto při případné změně jména doporučujeme vybrat jméno co nejpodobnější.

II. PSYCHOLOGICKÁ HLEDISKA OSVOJENÍ

„Mít děti je důkaz normalnosti v jedné z nejdůležitějších složek seberealizace.“

Zdeněk Matějček, Rodiče a děti, 1999

1. Fenomén osvojení

K přijímání opuštěných dětí docházelo v historii již odedávna. Byla to praxe běžně užívaná mnoha kulturami. I u nás má osvojení dětí svou dlouholetou tradici.

Tak, jak se společnost vyvíjí, mění se i její postoj k osvojení. Dnes je k tématu osvojení a celkově k problematice náhradní rodinné péče přistupováno s daleko větší otevřeností a respektem, stejně tak i k potřebám přijatých dětí a k potřebám rodičů, jež se děti ujímají.

2. Jsou rodiče bez dětí...

„Lze pokládat za prokázané, že dítě samo za rodiče přijímá toho, kdo se k němu mateřsky či otcovsky chová, a nikoliv toho, kdo se tak nechová a své rodičovství prokazuje pouze úředním potvrzením rodičovství biologického.“

Zdeněk Matějček, Náhradní rodinná péče, 1999

Vedle rodičovství biologického mluvíme i o rodičovství psychologickém. Dítě je bytost, které předáváme nejen své geny, vlohy, ale i své zkušenosti, city, lásku, naději a očekávání.

Rodičovství biologické a psychologické bývá propojeno, ale také mohou existovat i vedle sebe. Někdo dítě zplodí, ale nestane se psychologickým rodičem; dítě po porodu odloží, případně se o ně vůbec nestará a musí mu být odebráno. Jiný se pro rodičovství vůbec nerozhodne. Pro dalšího je naopak rodičovství životním cílem, často jediným, a když se nedaří možnost jeho přirozeného naplnění, je pro něj velmi těžké se s takovou skutečností smířit. Tito lidé hledají pak jiné cesty, jak se stát rodiči.

Motivů k osvojení dítěte je celá škála, málokdy jsou úplně vyhraněné, většinou se vzájemně prolínají. Jak jsme zmínili, nejčastějším motivem pro přijetí dítěte do osvojení je dosud **bezdětnost**. U mnoha žadatelů se ale v současnosti stále častěji setkáváme i s jiným motivem – a tím je možnost a **touha pomoci dítěti**, které to potřebuje. Díky tomu mají dnes naději získat nové pevné rodinné pouto i děti věkově starší, děti odlišného etnika či děti zdravotně či jinak znevýhodněné, pro které se v dřívějších dobách hledala osvojitelská rodina jen velmi těžko.

Dalším poměrně častým motivem k přijetí dítěte do osvojení bývá **přání mít početnější rodinu**, snaha přijmout sourozence pro své dítě. Setkáváme se také s tím, že přání přijmout cizí dítě může být **projevem porozumění** (vděku); např. osvojitel sám byl adoptován či se mu v životě dobře daří apod. V neposlední řadě se o adopci zajímají žadatelé, kterým **zemřelo vlastní dítě**, zvláště v případě, kdy již nemohou počít dítě vlastní.

K osvojení však mohou vést i pohnutky, které mohou budoucí svazek velmi vážně ohrožovat již od samého počátku. Na ty bychom vás chtěli také upozornit. Například rozpadající se manželství určitě nezachrání přijetí dítěte do osvojení. Stejně tak snaha odčinit nějakou vinu či snaha dokázat někomu něco (získání společenské prestiže, obdivu – fenomén, který objevuje nově) jsou velmi rizikovými motivy k přijetí dítěte do osvojení.

Jistě tedy chápete, že je nutno zájemce o osvojení pečlivě posuzovat.

3. ... a jsou děti bez rodičů

„My tomu rozumíme, ale když už nám musíte maminku odměřovat na hodiny, naměřte nám jí, prosím vás, hodně. Asi jsme tu touhu zdědili za miliony let, kdy lidem záleželo na dětech nejvíc na světě.

Možná, že se v těchto citlivých letech naučíme žít bez něhy. Ani to nepoznáme, až budeme větší. Nebudeme mít schopnost cítit.

Zatím je to ještě dobré, ještě dovedeme být smutné, když nepřijdete, ještě je čas! Ještě není pozdě!“

Film Děti bez lásky, rež. Kurt Goldberger, 1963

Biologičtí rodiče některých dětí si byli sami vědomi toho, že se o své dítě nemohou dobře a náležitě postarat, a proto se sami rozhodli dát souhlas s osvojením dítěte. Jiní naopak péči o dítě nezvládli a o osudu dítěte musel rozhodnout soud.

Důvody, pro které se některé děti ocitají mimo vlastní rodinu:

- **Rodiče se o své dítě starat nechtějí**

Jedná se o situace, kdy psychologické rodičovství u některých lidí selhává. Někdy se biologický rodič o své dítě „jen“ nestará, jindy mu může dokonce vážně ubližovat. Poměrně často se však také setkáváme s případy, kdy narození dítěte se stává pro jeho rodiče tak složitou situací, že ji pro svou nezralost a neschopnost poradit si s vlastním životem nezvládá. V těchto případech pak rodiče dítě opouštějí. Způsobů je mnoho: například zanechání dítěte v porodnici, odložení dítěte do babyboxu, předání dítěte rodičem do ústavu či do péče jiné osoby, ponechání dítěte bez jakékoliv pomoci.

- **Zanechání dítěte v porodnici** – žena porodí v porodnici a projeví svoji vůli o dítě nepečovat. V této souvislosti se setkáme s pojmy:

Anonymní porod – není právně upraven, jedná se o situace, kdy žena v době těhotenství vyhledá pomoc nabízenou některými subjekty např. azylovými domy nebo kojeneckými ústavy. Žena pobývá před porodem v tomto zařízení mimo místo svého bydliště a těhotenství a porod před svým okolím tímto způsobem utají.

Utajený porod – je umožněn ženám s trvalým pobytem v České republice, které nežijí v manželství, nebo není předpoklad, že dítě bylo v manželství počato (domněnka otcovství). Utajovanými údaji jsou jméno, příjmení, datum narození matky a datum porodu. Rodičovská zodpovědnost matky k dítěti vznikne a trvá až do případného osvojení dítěte. Dítě z utajeného porodu tedy nemá status „nalezence“.

- **Odložení dítěte do babyboxu** – v České republice k 23. prosinci 2010 existuje 41 babyboxů. Právní úprava s jejich existencí nepočítá, avšak fakticky již bylo do babyboxů odloženo 40 dětí. U některých z dětí je identita známá, u jiných nikoliv, konkrétní anamnestické údaje však zatím nejsou k dispozici.

- **Rodiče se o své dítě starat nemohou**

Rodiče zemřeli nebo jsou to rodiče, kteří se o své dítě starat chtějí, ale brání jim v tom překážka, jakou může být např. jejich onemocnění, invalidita, hospitalizace, vazba, výkon trestu, ale také např. nepříznivý zdravotní stav dítěte, který neumožňuje pečovat o dítě v domácím prostředí, apod.

- **Rodiče se o své děti starat neumějí**

Zpravidla se jedná o děti zanedbávané, o děti týrané, zneužívané, ohrožené výchovou a péčí svých rodičů, jež nejsou schopni si k dítěti vytvořit citový vztah a nejsou ani schopni přijmout společenské normy. Příčinou bývá často patologie osobnosti rodičů, při které tyto děti mohou být ohroženy i na životě. Mezi rodiči, kteří se o dítě starat nechtějí a neumějí, není ostrá hranice.

Do náhradní rodinné péče tedy děti přicházejí z různých důvodů, z různého prostředí.

4. Vytvořit rodinu chce dobrou vůli a kuráž

Spolehlivá a dostupná antikoncepce přinesla svobodu v rozhodování o rodičovství. Každá svoboda ale s sebou nese odpovědnost za své rozhodnutí. Cesta k rodičovství proto dneska už málokdy začíná oním „stalo se TO“, ale začíná spoustou otázek, například:

- *Co se mi v životě podařilo, co jsem dokázal/a?*
- *Co se mi nepovedlo, co mi schází?*
- *Jaké bylo moje dětství, co mi chybělo nebo naopak přebývalo?*
- *Kdo byl pro mě v mém životě nejdůležitější a proč?*
- *Jaké jsou moje vztahy s okolím?*
- *Jaké je moje manželství?*
- *Jsem ochoten/a se vzdát svého pohodlí?*
- *Jsem opravdu schopen/a se plně věnovat dítěti?*
- *Jsem připraven/a se přizpůsobit nové situaci?*
- *Nebude pro mě dítě překážkou v profesní dráze?*
- *Mohu upřímně říct, čím budu pro přijaté dítě prospěšný/á?*
- *Co chci ze svých zkušeností s dovednostmi dítěti předat?*
- *Dovedu si představit, co obnáší výchova dítěte?*
- *Jsem tolerantní a otevřený/á k druhým i k sobě samému/é?*
- *Budu umět přijmout dítě se vším všudy, se vším, co si s sebou ponese?*
- *Budu umět zajistit dítěti klidné a trvalé rodinné zázemí, jistotu a bezpečí?*

- *Budu umět porozumět jeho pocitům a vžít se do jeho potřeb?*

Odpovědi na tyto otázky se hledají mimořádně těžko, jasným důkazem toho je výrazný posun rodičovství do vyššího věku. Někteří odvahu k rodičovství hledají tak dlouho, že pak je pro ně bez pomoci reprodukční medicíny nedostupné. A jiní odvahu k rodičovství nenajdou nikdy.

Část lidí uvažuje o rodičovství vzniklém soudním rozhodnutím, čili o nějakém způsobu náhradní rodinné péče. Ti pak hledají odpovědi ještě na další otázky, například:

- *Budu schopen/a přijmout identitu náhradního rodiče?*
- *Věřím, že přesvědčím okolí, že toto rozhodnutí je správné?*
- *Budu schopen/a přijmout minulost dítěte?*
- *Budu mít odvahu s ním opakovaně hovořit o jeho minulosti a původní rodině?*
- *Budu ho umět podpořit při hledání jeho identity, která může být dosti odlišná od té mojí?*
- *Budu umět v případě přijetí dítěte jiného etnika čelit nepochopení okolí a dítě zaštitit vůči reakcím jeho okolí, když bude třeba?*
- *Umím si představit v případě přijetí handicapovaného dítěte, co může obnášet jeho výchova a péče o ně?*

Málokdy se stane, že partneri najdou uspokojivé odpovědi na všechna naznačená témata a málokdy se stane, že je najdou ve stejnou dobu. Obvykle je jeden více či méně „napřed“, bez ohledu na to, o jakou cestu za dítětem se jedná. Každý člověk je jiný, situace „jedno tělo, jedna duše“ je jen ideálem, ke kterému směřujeme. Vyjednávání mezi partnery bývá obtížné a může se dostat do dvou extrémů: Prvním je naprostý nedostatek odvahy a lpění na jasných a dokonale souznějících odpovědích na ty naše otázky. Druhým je naopak nedostatek odpovědnosti, využívání moci v partnerském svazku, případně i rozhodnutí proti jeho vůli (například vysazení antikoncepce bez vědomí partnera či dotlačení ho k podání žádosti o náhradní rodinnou péči). Oba extrémy vedou k neštěstí, do kterého je v druhém případě zahrnuto i bezbranné dítě. Nepodceňujte ani jeden extrém, se svým partnerem otevřeně a včas hovořte a rozhodujte se opravdu společně. Na výchově dítěte se jednou budete podílet stejnou měrou, proto by příchod dítěte do nové rodiny měl být událostí radostnou a vítanou pro oba rodiče.

Pokud je hledání odpovědí či vyjednávání v páru nad vaše síly, nebojte se vyhledat pomoc odborníka. Je to známka osobní zralosti a odpovědnosti, nikoli nějaké neschopnosti a nedostatečnosti.

5. Příroda, či výchova?

Které faktory jsou pro vývoj důležitější: příroda, nebo výchova? Tento spor je starý tisíce let, a stále nevyřešený. Profesor amerického institutu Child Trauma v Texasu

B. D. Perry² k tomuto píše: „Přiklonit se k názoru, že podstata člověka je nevyhnutelný důsledek toho nebo onoho – genu nebo životních zkušeností – je jednoduché, tudíž lákavé. Lidská mysl tíhne k upřednostňování prostých, lineárních vysvětlení před poměrně složitou nejednoznačností. Jednoduchá, kategorická vysvětlení lidstva naneštěstí živí destruktivní věroučné systémy a odrazují lidi od zdravého procesu zkoumání naší složitosti.“ Dále vysvětluje, že lidé jsou produktem přírody i výchovy. Geny a životní zkušenost jsou na sobě závislé. Geny jsou pouhé chemikálie a bez životní zkušenosti nic nevytvářejí. A rovněž tak životní zkušenost je bez genotypové matrice zcela zbytečná. Pro zdravý vývoj člověka je tedy zapotřebí obojího – přírody i výchovy.

Základní psychické potřeby dětí

V roce 1974 prof. J. Langmeier a prof. Z. Matějček sledovali děti vyrůstající v ústavních zařízeních. Ze závěrů studie odvodili několik základních psychických potřeb, které musí být v náležitě míře a v pravý vývojový čas uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost. Mezi základní psychické potřeby člověka podle nich patří tyto:

- *Potřeba stimulace – potřeba optimálního přívodu podnětů, co do jejich variability, modality, kvantity a kvality s ohledem na konkrétní dítě.*
- *Potřeba „smysluplného světa“, řádu v chaosu podnětů neboli potřeba podmínek pro účinné učení.*
- *Potřeba jistoty, bezpečí – interpersonálního vztahu typu „matka-dítě“, toho, čemu říká anglosaská literatura – „attachment“ (citové připoutání).*
- *Potřeba osobní identity – potřeba sociálního začlenění do širšího okruhu lidí.*
- *Potřeba „otevřené budoucnosti“, potřeba životní perspektivy či „životního smyslu“.*

Pokud v tomto období nejsou základní psychické potřeby dítěte uspokojovány dostatečnou měrou a po dostatečně dlouhou dobu, pak dítě prožívá psychické trauma a dochází k tzv. psychické deprivaci.³ Nepřítomnost a nedostatečnost uspokojování základních psychických potřeb ovlivňuje chování i další vývoj dítěte velmi významně. Vývoj těchto dětí bývá nerovnoměrný, mají oslabenou identitu, postrádají pocit vnitřní jistoty a vnímání sebe sama je zkreslené. Nakolik se podaří tyto důsledky časem a láskyplnou péčí mírnit záleží na mnoha okolnostech.

² BRUCE, D. P.: *Childhood Experience and the Expression of Genetic Potential: What Childhood Neglect Tells Us About Nature and Nurture*. Huston, TX, USA, 2002.

³ LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974.

6. Příchod dítěte do rodiny

Příchod dítěte do rodiny je vždycky ohromná změna nejen v životě páru, ale celé širší rodiny, zasahuje i přátele a blízké okolí. Je to do jisté míry stav krize, a to i v rodinách vzniklých přirozeně, kde dítě bylo plánované, narodilo se zdravé a všichni se na ně těší.

Tím spíš je náročný příchod dítěte do rodiny vytvořené jen s pomocí dobré vůle, když navíc někdy přichází dítě s nějakým handicapem. Nezkušený rodič-osvojitel (a těch nezkušených je většina) pak často spojuje vzniklé těžkosti s neexistencí genetické vazby. Stačí si ale popovídat s mladými rodiči, prohlédnout nějaký časopis pro rodiče a člověk zjistí, že přirozeně vzniklé rodiny se potýkají se stejnými nejistotami, starostmi a problémy. Nabídnout dítěti domov je těžký úkol, je třeba při něm splnit náročné dětské potřeby:

- Dítě potřebuje zakotvit v bezpečném, emočně vřelém a trvalém prostředí, potřebuje získat pocit, že někam patří, že svět má svůj řád, že jsou hranice, ve kterých se může bezpečně pohybovat.
- Dítě se potřebuje citově připoutat (vytvořit pevné citové pouto), potřebuje vědět, že má okolo sebe lidi, na které se může vždy spolehnout, a že jsou to lidé, kterými je přijímáno takové, jaké je.
- Dítě potřebuje smysluplný svět, mít svou životní perspektivu.

Společná témata převažují, ale některá jsou přece jen specifická pro náhradní rodinnou péči. Jak jsme již uvedli, děti do náhradních rodin přicházejí z různého prostředí, kde jejich základní psychické potřeby nebyly uspokojovány. Proto bychom měli mít vždy na paměti, že při osvojení dítěte je třeba cíleně naplňovat následující potřeby:

- Přijaté dítě potřebuje porozumět samo sobě, vlastním pocitům a prožitkům. Potřebuje pochopit svou minulost a sdílet ji s novou rodinou. Dítě jiného etnika potřebuje porozumět své kultuře, přijmout smíšenou identitu, umět být samo sebou a také mít rád samo sebe.
- Přijaté dítě potřebuje citlivý přístup, mnohdy potřebuje posílit oslabené sebevědomí.
- Přijaté dítě se potřebuje vyrovnat s vlastní minulostí – ideálně dospět ke smíření se s tím, co ho potkalo.

Nelehkým úkolem náhradních rodičů je proto podpora a budování identity a upevňování oslabeného sebevědomí dítěte. Aby si dítě umělo vytvořit zdravou identitu, tj. identitu osvojeného dítěte, musí znát svou minulost a zároveň přijmout svou současnou situaci. V případě osvojování nejmenších dětí mnohdy fakt, že osvojitelé přijímají do své péče miminko, které své rodiče nikdy nepoznalo, svádí k chuti zamlčet dítěti tyto informace o jeho minulosti. Někteří osvojitelé tuto informaci odkládají, někteří ji dítěti opravdu zamlčí. Dítě je pak vychováváno ve lži, která může kdykoliv vyjít najevo. Z praxe známe bohužel případy nešťastných dětí, které se dozvěděly o své minulosti náhodně od někoho cizího, někdy dokonce až v dospělosti, a pocit zrady a toho „že mu rodiče celý život lhali“ bývá zničující.

Nenechte si proto takto ohrozit vaše křehce budované vztahy, nedělejte z osvojení tabu, o kterém se nesmí hovořit. K minulosti dítěte přistupujte otevřeně, tyto informace nestačí sdělit, je třeba je sdílet. Předávejte je dítěti postupně a vždy přiměřeně k jeho věku a jeho chápání.

7. Specifické projevy dětí přicházejících do osvojení a doporučení pro budoucí osvojitele

Projevy dětí, které přicházejí do náhradní rodinné péče, jsou velmi různé. Můžete se setkat s dětmi, které jsou při prvním kontaktu velmi ostýchavé až bojácné, drží se stranou a spíše pozorují své okolí. Jejich důvěru si získat je často velmi složité.

V naší praxi jsme se setkali s následujícími příběhy:

„Byli jsme se s manželem na tříměsíčního Honzíčka podívat v kojeňáku, a když jsem ho viděla v postýlce, srdce mi ustrnulo. Ležel tam bez hnutí a díval se někam mimo nás, jako by nás vůbec neviděl. Měla jsem strach, že je snad nějak postižený a bylo mi hloupé zeptat se, proč to tak je. Jiné děti s námi komunikovaly očima, otáčely za námi hlavičku, ale on nic. To bylo hrozné, ale byli jsme vybráni jako jeho rodiče, tak jsme si ho vezli domů.

První dny byly hrozné, Honzík odmítal jídlo. Přestože jsme se ho snažili krmit přesně podle instrukcí, vypil hrozně málo. Měli jsme strach, že nám umře, byli jsme zoufalí, ale pak se to najednou zlomilo. Najednou vypil celou lahvičku a začal nás sledovat, přesto ještě hodně dlouho trvalo, než se na nás poprvé usmál.“

„Když jsme si Kristýnku přivezli domů, byla celá vyděšená, chtěli jsme ji upokojit, pochovat, pomazlit, ale ona se od nás odtahovala a hrozně křičela. Nerozuměli jsme tomu, měli jsme strach, že děláme něco špatně a trvalo nám několik dní, než nám došlo, co se vlastně děje. Kristýnka se hrozně bála, všechno ji děsilo, vlastně nejspokojenější byla, když ležela sama v postýlce ve svém pokoji a nikdo si jí nevšímal. Museli jsme se jí jen velmi pozvolna přibližovat, aby si zvykla na naši přítomnost, na naše hlasy, na to, že se jí dotýkáme...“

„Začátek? Ten nebyl vůbec jednoduchý, dvouletý Toniček si zvykal těžce, všechno nové ho hrozně rozrušilo. Stačilo, že jsem třeba doma zapnula mixér nebo někdo zazvonil u našich dveří, a už byl oheň na střeše. Museli jsme zrušit všechno, co jsme plánovali – dovolenou, návštěvy u příbuzných, zrušili jsme i všechny návštěvy u nás doma. Dokonce jsem se musela domluvit i s mojí mámou, která se na něj tak těšila a nemohla se dočkat, až si ho přivezeme domů, aby k nám nějakou dobu raději vůbec nechodila, prostě to nešlo. Teprve asi po čtyřech měsících získal trošku pocit bezpečí a začal se postupně osmělovat. Když k nám pak někdo přišel, tak už nijak nevyváděl, ale návštěvu zcela ignoroval, dělal, jako by u nás nikdo nebyl.

Babička si Tonička získala nakonec docela brzy, možná proto, že je taková klidná a trpělivá. Na naše kamarády si Toniček zvykal déle. Dnes (po dvou letech) už je všechno v pořádku, chtělo to prostě čas.“

Jiné děti se mohou při zběžném pohledu jevit jako bezproblémové. Snadno se s nimi naváže kontakt, jelikož jsou velmi komunikativní, umí si dobře získat pozornost svého okolí, při bližším poznání však můžete zjistit, že jejich pozornost i vztahy jsou velmi přelétavé a povrchní.

„Když jsem s Maruškou vyrazila na nákupy, musela jsem na ni dávat velký pozor, stačilo, že se na ni někdo usmál nebo ji někdo oslovil, třeba v tramvaji, šup, a už byla u něj na klíně. Na chodníku se chytala cizích lidí za ruku, dávala se s nimi do řeči, klidně by s někým odešla, vypadalo to, že mě vůbec nepostrádá. To bylo pro mě těžké, měla jsem pocit, že pro ni nejsem nijak důležitá, že mě vůbec nebere jako svého člověka. Trvalo jí to opravdu hodně dlouho, než mě přijala za svou mámu. Je to až neuvěřitelné, protože teď (po půlroce od přijetí), když se jí jen trošku vzdám nebo mě chvíli nevidí, tak mě hned hledá nebo za mnou běží...“

Přizpůsobit se změnám, které přechod do nové rodiny přináší, je pro mnohé děti velmi složité. Tyto děti zažily ve svém životě již mnoho změn. Jen těžko mohou uvěřit, že příchod do nové rodiny bude změnou pozitivní a konečnou. Většina z nich nemá ani nejmenší tušení, jak vlastně funguje normální rodina. Neví, co je čeká, ani co se od nich očekává. Proto bude záležet především na vás, jak budete umět své dítě seznámit s prostředím vaší rodiny i s tím „jak to u vás doma chodí“ a vytvořit mu bezpečné prostředí.

Děti věkově starší, které si třeba již vybudovaly určité postavení v dětském domově, kde pobývaly delší dobu, často těžce nesou, že se najednou mají rozloučit se svými kamarády a spolužáky. Je proto žádoucí umožnit jim udržovat některé kontakty a zachovat jim určitou kontinuitu s jejich dosavadním světem. Odchod z dětského domova a navíc změna školy je pro ně velkou psychickou zátěží. Jejich oslabené sebevědomí jim způsobuje problémy s navazováním nových vztahů. Budou potřebovat vaši oporu a velké povzbuzení.

Minulost, kterou děti přicházející do osvojitelské rodiny prožily, je si ve svém základu velmi podobná. Jejich zkušenosti jsou jiné, než jaké mají děti, které své dětství prožily v bezpečném, stálém a citově bohatém prostředí.

Pokud si uvědomíte skutečnost, že do své péče budete přijímat určitým způsobem zraněné dítě, vydáte se správným směrem. Uvidíte, že citlivým přístupem dokážete zmírnit a možná i zcela odstranit důsledky jeho neblahých zážitků a tím svému dítěti pomůžete dosáhnout zdravějšího vývoje. Přijetí minulosti dítěte a ohled na jeho specifické potřeby je základem pro budování zdravých vztahů ve vaší nové rodině.

Připravte se na to, že s osvojeným dítětem budete prožívat i vy něco trochu jiného, než s dítětem, které by se vám narodilo. Budete se sice potýkat s problémy, které běžné rodiny nemusí řešit vůbec, ale vy budete mít tu příležitost své přijaté dítě učit něčemu, co je pro děti z běžně fungujících rodin samozřejmé. Vždyť to budete právě vy, kdo bude dítěti otevírat cestu do normálního života. Věřte, že to je právě na náhradní rodinné péči to nejkrásnější, a právě tato zkušenost vás může velmi obohatit.

Dokonalý rodič neexistuje; každý děláme chyby. Podobně neexistuje dokonalé dítě. Naprostá většina z nás ale může být velmi dobrým rodičem pro určité dítě. I v přirozeně vzniklé rodině se stává, že si rodič s některým dítětem rozumí méně než s jiným, přestože je má všechny stejně a moc rád. I do přirozeně vzniklé rodiny přicházejí děti s různými handicap, se kterými si jejich rodiče vědí rady jen do určité míry. Náhradní rodinná péče, přes všechny těžkosti, má přece jen jistou výhodu: můžete hledat dítě, se kterým si lépe „sednete“. K hledání je nutná opět dobrá vůle, odvaha a důvěra zkušeným odborníkům z náhradní rodinné péče. Společně se určitě najde cesta k vašemu spokojenému rodičovství.

8. Nejste na to sami, máte nás

Každý, kdo o přijetí dítěte do osvojení uvažuje, by měl mít dostatek času, aby získal pro své rozhodnutí potřebné informace, ať již od odborníků či z odborné literatury, které je dnes dostatek (viz přílohu Doporučená literatura). Velmi cenné jsou také osobní zkušenosti a poznatky od lidí, kteří již přijaté dítě ve své péči mají. Nejlépe je vyhledat takové lidi přímo a co nejdříve, ještě i před podáním žádosti o zprostředkování. Určitým vodítkem také může být text mapující přípravné kurzy na NRP.⁴ Problematikou náhradní rodinné péče se zabývá rovněž řada neziskových organizací, které vám mohou kontakt se zkušenými náhradními rodiči zprostředkovat. Můžete se také přijít podívat na různá klubová setkání pro náhradní rodiny, navštívit různé semináře, přednášky a workshopy. Adresář organizací poskytujících služby v náhradní rodinné péči uvádíme na našich stránkách www.nahradnirodina.cz.

⁴ <http://www.nahradnirodina.cz/files/File/monitoring-priprav-web-final.pdf>

III. ZPROSTŘEDKOVÁNÍ OSVOJENÍ

Nyní vás provedeme postupem podání žádosti a seznámíme vás s procesem zprostředkování osvojení.

Nelze-li dítě svěřit do tzv. příbuzenské péče, je pro dítě vyhledávána jiná vhodná rodina nebo osoba, kterou dítě nezná. Tento proces vyhledání dítěti neznámé osoby, která by dítě přijala do náhradní rodinné péče, je procesem zprostředkování a upravuje jej zákon o sociálně-právní ochraně č. 359/1999 Sb., v platném znění.

Nastanou-li u dítěte podmínky pro to, aby mohlo být osvojeno, pak se pro ně hledá rodina či osoba z řad žadatelů o osvojení, kteří byli odborně posouzeni a připraveni pro tuto formu náhradní rodinné péče a byli krajským úřadem či ministerstvem práce a sociálních věcí zařazeni do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení.

První důležité kroky již máte za sebou. Nastudovali jste si již potřebné informace, položili si důležité otázky, možná již i prodiskutovali vše se svým manželem, partnerem, širší rodinou či přáteli. Proto je nyní třeba se pustit do nezbytných kroků, které proces zprostředkování náhradní rodinné péče vyžaduje.

1. Podání žádosti o zprostředkování osvojení a posuzování žadatelů obecním úřadem obce s rozšířenou působností

Nejprve je třeba podat si žádost o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení na sociálním odboru obce s rozšířenou působností v místě vašeho trvalého bydliště, v případě manželů v místě trvalého bydliště jednoho z nich. Optimálně tam, kde se fakticky zdržují, ale není toto podmínkou.

Sociální pracovník, který má náhradní rodinnou péči na starost, s vámi probere vaši situaci a vydá vám formulář žádosti. Formuláře sestavuje každý úřad pro svoji potřebu tak, aby získal všechny údaje potřebné pro zkompletování spisové dokumentace žadatele o zprostředkování osvojení. Je třeba vědět, že žádost lze podat i bez formuláře. Pokud by vám snad z nějakého důvodu formulář nebyl vydán, můžete podat žádost napsanou bez použití formuláře. Z žádosti musí být patrné, kdo ji podává a že žádá o zprostředkování osvojení. Obecní úřad musí zahájit řízení ve věci a vyzvat vás k doplnění dalších údajů a dokladů, tak aby mohl připravit spisovou dokumentaci a postoupit ji krajskému úřadu k dalšímu posouzení. Na obecním úřadu nemůžete být zkrátka odmítnuti ústně, vždy máte právo na vydání rozhodnutí na základě vámi podané písemné žádosti.

Spisová dokumentace, kterou musí podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí zpracovat obecní úřad obce s rozšířenou působností, obsahuje:

- a) žádost, v níž jsou uvedeny žadatelovy osobní údaje, jimiž jsou jméno, popřípadě jména, příjmení, datum narození a místo trvalého pobytu;
- b) doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky;
- c) opis z evidence Rejstříku trestů, který si vyžádá obecní úřad obce s rozšířenou působností;

- d) zprávu o zdravotním stavu předloženou žadatelem;
- e) údaje o ekonomických a sociálních poměrech;
- f) písemné vyjádření žadatele, zda:
 1. souhlasí s tím, aby po uplynutí lhůty stanovené zákonem byl zařazen také do evidence Úřadu pro zprostředkování osvojení dětí z ciziny,
 2. žádá výlučně o osvojení dítěte z ciziny;
- g) písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany zprostředkující osvojení je oprávněn:
 1. zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí,
 2. kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci;
- h) písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny;
- i) stanovisko obecního úřadu obce s rozšířenou působností k žádosti o zprostředkování osvojení.

Podmínkou podle zákona o sociálně-právní ochraně je, že žadatelé k žádosti připojí také svůj písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany je oprávněn o nich zjišťovat další potřebné údaje pro zprostředkování a zároveň kdykoliv ověřit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností. Žadatelé přikládají též souhlas se svou účastí na přípravě k přijetí dítěte do rodiny (povinný kurz).

Pracovník úřadu obce s rozšířenou působností si s vámi domluví osobní návštěvu u vás v rodině, za účelem sociálního šetření. Jakmile bude mít všechny potřebné doklady, zašle neprodleně kopii vaší dokumentace k dalšímu řízení příslušnému krajskému úřadu.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností rozhodne o zastavení řízení o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče, jestliže osoba, která o zprostředkování žádala:

- a) vezme svou žádost zpět před postoupením spisové dokumentace krajskému úřadu;
- b) ani na výzvu obecního úřadu obce s rozšířenou působností nesdělí údaje a nedoloží doklady potřebné pro vedení spisové dokumentace.

2. Posuzování žadatelů o zprostředkování osvojení krajským úřadem

Krajský úřad, který vytváří evidenci dětí a evidenci žadatelů, posuzuje vhodnost žadatelů a rozhoduje o zařazení žadatele o osvojení do této evidence.

Krajský úřad zařazuje děti a žadatele do své evidence pro účely zprostředkování osvojení na základě předchozího odborného posouzení.

Odborné posouzení pro zprostředkování osvojení zahrnuje:

- posouzení žadatele;
- zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny;
- vyjádření dětí žadatele k přijetí osvojovaného dítěte, jsou-li takového vyjádření schopny s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost;
- posouzení schopnosti dětí žijících v domácnosti žadatele přijmout dítě do rodiny;
- zjištění bezúhonnosti žadatele, jeho manžela, druha, dítěte a jiné osoby tvořící s žadatelem společnou domácnost. Za bezúhonného se pro tyto účely nepovažuje ten, kdo byl pravomocně odsouzen pro trestný čin, který směřoval proti životu, zdraví, lidské důstojnosti, mravnímu vývoji nebo jmění dítěte, nebo pro jiný trestný čin, jehož spáchání může mít vliv na způsobilost žadatele k řádné výchově dítěte.

Žadatelé o osvojení mají podle zákona o sociálně-právní ochraně povinnost podrobit se při odborném posouzení vyšetření zdravotního stavu; sdělit údaje o svém zdravotním stavu; sdělit jméno, příjmení a adresu ošetřujícího lékaře; název a adresu zdravotnického zařízení, v němž se léčí.

Krajský úřad vám v rámci své působnosti zprostředkuje psychologické vyšetření a posouzení vaší žádosti posudkovým lékařem.

Posouzení zdravotního stavu

V rámci odborného posouzení se posuzuje, zda zdravotní stav žadatele z hlediska duševního, tělesného a smyslového nebrání dlouhodobé péči o dítě. Kontraindikace k výkonu náhradního rodičovství nejsou nikde stanoveny.

Psychologické posouzení

U žadatelů se posuzuje:

- a) charakteristika osobnosti, psychický stav, zdravotní stav, jenž zahrnuje posouzení, zda zdravotní stav žadatele z hlediska duševního, tělesného a smyslového nebrání dlouhodobé péči o dítě;
- b) předpoklad vychovávat dítě;
- c) motivace, která vedla k žádosti o osvojení dítěte nebo k jeho svěření do pěstounské péče, stabilita manželského (partnerského) vztahu a prostředí v rodině, popřípadě další skutečnosti rozhodné pro osvojení dítěte nebo jeho svěření do pěstounské péče.

Přípravy k přijetí dítěte

Jednou z podmínek pro zprostředkování osvojení je, že se žadatel o zprostředkování osvojení účastní přípravy k přijetí dítěte do rodiny, kterou zajišťuje krajský úřad. Zhodnocení přípravy k přijetí dítěte do rodiny je součástí odborného posouzení pro zprostředkování osvojení. Posláním tohoto kurzu je poskytnout vám potřebné vědomosti o specifických otázkách náhradní rodinné péče i reálné informace o situaci a potřebách dětí žijících mimo vlastní rodinu.

Díky přípravnému kurzu budete mít možnost si lépe ujasnit představy o tom, jaké dítě by bylo vhodné a možné do vaší péče přijmout.

Bude nutné zvážit, zda budete chtít přijmout dítě jedno či například sourozence, jakého věku a pohlaví.

V našich podmínkách se, vedle dětí z běžné populace, také nabízí možnost přijetí dětí jiného etnika a z jiné země původu. Pokud se pro přijetí takového dítěte rozhodnete, musíte být připraveni na to, že podpora a budování jeho identity může být o něco náročnější. Zajímejte se o zvyky, kulturu a tradice jeho země či národa, abyste tento úkol dokázali dobře zvládnout.

Důležitá ke zvážení jsou i různá rizika, která se mohou objevit v rodinné anamnéze dítěte. Je třeba počítat s tím, že někteří rodiče či příbuzní dítěte se mohli potýkat s různými závislostmi, jiní i s vážným onemocněním, mohli i vést rizikový způsob života.

Také se setkáváme s dětmi, které jsou svěřovány do osvojení, jejichž rodinná anamnéza je zcela neznámá (jedná se o děti nalezené, děti z anonymních porodů či děti odložené do babyboxů, viz kap. II.4). U řady dětí jsou k dispozici pouze nějaké informace – většinou jen o matce dítěte, otec může být neznámý.

Zdravotní stav a vývoj dítěte, které se rozhodnete přijmout, by měl být takový, abyste péči o ně dobře zvládli. Každý z vás má jiné předpoklady, schopnosti i možnosti. Pokud jste rodinou, ve které již nějaké děti vyrůstají, měli byste zvážit, jaký dopad by mohla mít náročnější péče např. o zdravotně postižené dítě na celý chod vaší rodiny. Pokud se rozhodnete přijmout dítě s nějakým handicapem ať již fyzickým nebo psychickým, měli byste se dobře obeznámit s tím, co péče o dítě bude vyžadovat a porozhlédnout se ve svém okolí, jaké služby budou v dosahu vašeho bydliště.

Odborné posouzení krajského úřadu, které je podkladem pro vydání rozhodnutí o zařazení do evidence žadatelů o osvojení, se zaměřuje především na charakteristiku osobnosti žadatelů, jejich psychický stav, na výchovné postoje a jejich schopnost empatie, dále na stabilitu rodinného prostředí a rodinných vztahů, zdravotní stav, finanční zabezpečení a bezúhonnost. V rámci odborného posuzování je přihlíženo také k míře případného nachystání dětí či jiných osob žijících v domácnosti přijmout do rodiny dalšího člena. Součástí odborného posouzení je také zhodnocení přípravného kurzu na přijetí dítěte do rodiny.

Na základě odborného posouzení vydá krajský úřad rozhodnutí o vašem zařazení nebo nezařazení do evidence žadatelů o náhradní rodinnou péči. V případě vašeho nesouhlasu s výsledkem rozhodnutí máte možnost podat odvolání ke krajskému úřadu, rozhodovat v odvolacím řízení bude Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.

3. Období očekávání

Po splnění nutných požadavků je čas trochu si odpočinout; vše potřebné jste jistě dobře zvládli – máte již pěkný kus cesty za sebou! Nepřemýšlejte o tom, že jste měli ještě něco říci nebo se někde chovat jinak, udělali jste vše, jak nejlépe jste to v dané chvíli uměli.

Pro mnohé z vás může být toto období nelehké a také může trvat různě dlouho. V současné době je méně dětí, které mohou být osvojeny, a více zájemců o osvojení.

Tento čas očekávání můžete naplnit přípravami na svou budoucí roli a současně se věnovat sami sobě, partnerovi, přátelům, rodině, svým zájmům a zálibám. Kromě toho, že si dovedete představit, kde bude mít vaše dítě postýlku, jaké mu vyberete oblečení, na jaké obrázky se bude dívat, jak si budete společně hrát a povídat, pokusme se nalézt společně další možnosti, jak tento čas využít.

Velice dobrou zkušeností pro vás, budoucí rodiče, může být seznámení s rodinou, která již obdobně dítě přijala. Existuje řada neziskových organizací, jež organizují a zajišťují setkávání osvojitelských a pěstounských rodin, která můžete vyhledat a seznámit se s jejich programem.

Tuto dobu můžete také využít ke vzdělávání a přípravě na novou roli rodičů. Existuje již dostatek odborné literatury, která vás může v mnohém inspirovat (informace o literatuře o osvojení naleznete v příloze).

Úspěšné přijetí dítěte a jeho další harmonický vývoj bude velmi záležet na tom, jak budete připraveni na novou situaci. V jakém prostředí bude dítě vyrůstat, jaká bude atmosféra vaší rodiny, jak se budete cítit především vy a v jaké budete kondici. Proto neváhejte a dělejte vše, co je vám milé, ať získáte dostatek energie a duševní pohody, kterou pak snadno předáte svému dítěti.

4. Výběr osvojitelské rodiny pro konkrétní dítě

Někteří žadatelé si představují, že po vydání rozhodnutí se jim otevře možnost rozjet se do dětských domovů, kde si budou moci sami vybrat dítě, které jim bude milé.

Pokud jste pozorně četli předchozí kapitolu, jistě pochopíte, že není možné takto postupovat a děti v dětských domovech vystavovat tomu, že si je někdo bude vybírat.

Zprostředkování náhradní rodinné péče se řídí zásadním pravidlem – vždy je dítěti vybírána taková rodina, která je připravena přijmout dítě právě takové, jaké je.

To znamená se všemi jeho radostmi a starostmi, se všemi jeho přednostmi, ale také riziky ve vývoji, ať již zdravotním nebo psychickým, s jeho minulostí, s jeho osobní i rodinnou anamnézou, s důsledky jeho pobytu v ústavním zařízení nebo nefungující rodině, s existencí jeho rodičů nebo sourozenců, které jednou možná bude chtít vyhledat.

Výběr rodiny pro konkrétní dítě nezávisí ani tak na nějakém časovém pořádku, ale především na míře nároků a dobrém nachystání žadatelů.

Velmi vám doporučujeme, abyste si své představy o tom, jaké dítě (děti) budete chtít do své rodiny přijmout, dobře předem promysleli. Nerozhodujte se nikdy pod tlakem toho, že chcete, aby vaše žádost byla řešena co nejdříve.

Není dobře slevovat z rozumných přiměřených nároků jen proto, že se vám může čekání na příchod dítěte zdát příliš dlouhé. Taková rozhodnutí se mohou v budoucnu ukázat jako velmi neuvážená a mohou vážně ohrozit budoucí svazek.

Výběr vhodné rodiny ke konkrétnímu dítěti je úkolem odborných pracovníků krajského úřadu, který vede evidenci jak dětí, kterým se hledá osvojitelská rodina, tak evidenci prověřených zájemců o osvojení.

Jedná se o velmi vážné rozhodování, a proto pracovníkům krajských úřadů a Magistrátu hl. m. Prahy pomáhá při zprostředkování náhradní rodinné péče poradní sbor. Podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí je jmenován hejtmanem kraje (v Praze primátorem) z řad odborníků na tuto problematiku.

Poradní sbor by se měl podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí scházet bezodkladně. Na základě výsledků jeho jednání jsou vytipováni žadatelé zvaní pracovníky krajského úřadu, aby se blíže seznámili s dokumentací konkrétního dítěte, pro které byli vybráni jako nejvhodnější budoucí rodina.

Dětem je vždy přednostně hledána vhodná náhradní rodina z řad žadatelů kraje, odkud dítě pochází. Nenajde-li se, pak je jeho dokumentace postoupena do tzv. celostátní evidence dětí vhodných k osvojení, kterou vede Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR. Ministerstvo ve spolupráci s dalšími kraji má možnost vyhledávat vhodnou rodinu na celém území naší republiky. Tedy i vám se může stát, že budete vytipováni jako vhodná rodina pro dítě z jiného kraje.

Není-li dítěti nalezena rodina, která by ho mohla přijmout do osvojení na území naší republiky, je dítěti prostřednictvím Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně hledána vhodná rodina v cizině.

Čekání na zprávu z krajského úřadu bývá často dlouhé. I když již máte vše pro dítě připravené, nemůžete se tohoto okamžiku dočkat, přesto vás zpráva z krajského úřadu překvapí. Zachovejte prosím klid.

Tato zpráva přijde v okamžiku, kdy jste třeba na dovolené, v nemocnici nebo v jiné situaci, kdy nebudete moci dítě v blízké době do své péče převzít. Abyste podobným situacím předešli, buďte, prosím, v kontaktu s pracovníky krajského úřadu a o podobných událostech je včas informujte.

Pokud v době, kdy budete čekat na dítě, dojde ve vašem životě k nějakým opravdu dlouhodobým změnám, které vám nebudou umožňovat případné převzetí dítěte do péče, pak máte možnost řešení své žádosti přerušit či ho pozastavit. Toto je třeba učinit písemně, v žádosti o přerušování řízení je zapotřebí uvést, na jakou dobu má být žádost přerušena.

5. Navazování kontaktu s dítětem

Po seznámení s dokumentací dítěte a rozhovorech s vašimi blízkými se můžete konečně rozhodnout.

Podle zákona by spisová dokumentace o dítěti měla obsahovat následující informace:

- a) osobní údaje dítěte;
- b) doklad o státním občanství, o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o hlášení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 90 dnů podle zvláštního právního předpisu upravujícího pobyt cizinců na území České republiky nebo doklad o oprávnění trvale pobývat na území České republiky podle zvláštního právního předpisu anebo doklad o podání žádosti na zahájení řízení o udělení azylu;
- c) údaje o sociálních poměrech dítěte, jeho rodičů, sourozenců, popřípadě prarodičů;
- d) doklad, že dítě splňuje podmínky pro osvojení podle zvláštního právního předpisu;

- e) rozhodnutí příslušných orgánů o výchově dítěte, bylo-li vydáno;
- f) zprávu o zdravotním stavu a vývoji dítěte.

V některých případech s ohledem na způsob přechodu dítěte do náhradní výchovy (např. babyboxy) řada údajů není k dispozici.

Spisovou dokumentaci dítěte, pro které je třeba zprostředkovat osvojení nebo pěstounskou péči, zakládá obecní úřad obce s rozšířenou působností. Zkompletovanou spisovou dokumentaci dítěte pak obecní úřad obce s rozšířenou působností neprodleně postupuje na krajský úřad k dalším krokům.

U dětí se při zařazování do evidence posuzuje:

- úroveň tělesného a duševního vývoje, včetně jeho specifických potřeb a nároků;
- vhodnost náhradní rodinné péče a jejích forem.

První návštěva vám bude pracovníci krajského úřadu nebo magistrátu zprostředkována v kojeneckém ústavu či jiném zařízení, kde je dítě umístěno.

Na tuto návštěvu se dobře připravte. Vydejte se na ni poprvé s partnerem (sami), bez babiček, dědečků, ale i bez vlastních dětí. Na seznámení potřebujete klid a věřte, že i pro samotné dítě to tak bude snazší. Fotky dalších členů rodiny však rozhodně vezměte s sebou (podle věku dítěte). Můžete dítě připravit na to, že nežijete sami i na to, že na další návštěvu třeba již přijede někdo s vámi. Můžete vzít i fotky vašeho pejska či jiných domácích mazlíčků nebo fotky bytu, zahrady aj. Dítě tak bude mít možnost udělat si konkrétnější představu o tom, jak žijete. Až k vám jednou pojede na návštěvu, nebude se tak bát neznámého prostředí.

Zamyslete se nad tím, čím byste ho mohli zaujmout, jak byste se mu mohli přiblížit, podle toho, jakého bude věku. Porad'te se třeba telefonicky i s pracovníky ústavu, co by mohlo dítě potěšit, co byste mu na tuto návštěvu mohli přinést. Zeptejte se také na to, jak je dítě na vaši návštěvu připraveno, abyste věděli, jak s ním můžete hovořit. Otázky na pracovníky ústavu si dobře připravte, neboť právě oni budou těmi, kdo vaše dítě nejlépe v té chvíli znají. Zajímejte se, co má dítě rádo, jaké mu například chutná jídlo, jak jí, jak spí, jaký je denní režim v ústavu. Ptejte se, jestli se dítě něčeho bojí, s čím si nejraději hraje, u staršího dítěte jaké má záliby a zájmy. Informujte se také, zda se u dítěte neobjevují nějaké zvláštní projevy chování, a pokud ano, pak co to asi může znamenat, zda se ví, co to způsobuje, čeho je třeba se vyvarovat a jak je třeba s dítětem pracovat.

Čím více získáte informací, tím snazší bude pro vás dítěti porozumět a budete lépe připraveni na jeho příchod do vaší rodiny.

Další návštěvy se budou odvíjet zcela individuálně, bude záležet na dítěti, na vás, ale také na dohodě s vedením zařízení.

U kojenců zpravidla nebývá s navazováním kontaktu žádný problém, jejich propuštění do péče vytipované rodiny může proběhnout velmi rychle. Pouze v případě, že zdravotní stav dítěte vyžaduje nějakou zvláštní péči, bývá budoucím osvojitelům nabídnut např. krátkodobý pobyt v zařízení tak, aby se pod vedením odborného personálu měli možnost naučit se s dítětem zacházet a pečovat o ně.

U starších dětí může seznamování probíhat složitěji. Měli byste být proto připraveni respektovat jejich pochopitelnou počáteční nedůvěru a mít dostatek trpělivosti, jestliže budou nesmělé a třeba i odtažitě. Nemějte jim za zlé, že k vám hned třeba nebudou mít důvěru. Váš příchod pro ně bude znamenat velkou změnu a většina změn v jejich životě byla pro ně dosud spíše velkým ohrožením a velkým zklamáním, proto mohou mít strach. Nemohou tušit, co je vlastně čeká, nemohou tušit, že váš domov se pro ně má stát přístavem bezpečí. Netlačte proto na ně, dejte jim čas, aby se o tom samy přesvědčily.

Kontakt s dítětem může probíhat v zařízení, ale i mimo ně. Potvrzení, které získáte od krajského úřadu, vás bude opravňovat nejen dítě navštívit, ale i vzít ho někam na vycházku či na výlet.

Nejprve se seznámte s prostředím, ve kterém vyrůstá, s jeho kamarády a vychovateli. Až když k vám dítě získá důvěru, nabídněte mu nějaký výlet. Jakmile to půjde, navrhněte mu i návštěvu u vás doma. Na základě vašeho návrhu a se souhlasem ředitele zařízení vám může příslušný úřad vydat souhlas k tzv. hostitelské péči, což znamená, že dítě k vám může být uvolňováno na víkend nebo nějaký krátkodobý pobyt, aby si postupně zvykalo na přechod z ústavu do vaší rodiny a mělo i možnost se se vším, s čím potřebuje, rozloučit.

Velmi vám doporučujeme, zdokumentujte toto období, dělejte fotky, zaznamenávejte postřehy a střípky toho, co budete s dítětem prožívat. Ukládejte ale i všechny vzpomínky na to, co vše jste museli podstoupit, než jste své dítě poznali, co vše jste museli pro jeho příchod nachystat i to, jak jste se na ně těšili. Jednou se k tomu všemu se svým dítětem budete vracet a pro ně bude hodně důležité vědět, jak moc jste ho chtěli.

Jakmile bude dítě chtít u vás zůstat a stejné pocity budete prožívat i vy, nastane čas požádat úřad obce s rozšířenou působností, který je příslušný dle trvalého pobytu dítěte, o vydání rozhodnutí o svěřeni dítěte do vaší péče.

6. Péče budoucího osvojitele (předadopční péče)

Před rozhodnutím soudu o osvojení musí být dítě po dobu nejméně tří měsíců v péči budoucího osvojitele, v tzv. předadopční péči.

Jestliže budoucí osvojitel o dítě před osvojením již pečoval na základě pěstounské nebo poručenské péče nebo na základě svěřeni dítěte do výchovy, podmínka předadopční péče před osvojením se nevyžaduje, pokud osobní péče trvala alespoň tři měsíce.

Toto platí i v tom případě, kdy budoucí osvojitel o dítě nejméně tři měsíce osobně pečoval jen fakticky, bez úředního rozhodnutí, např. pokud pečoval o dítě, které mu rodiče původně svěřili jen na krátkou dobu, apod.

Je-li dítě v ústavu, ať již na základě soudního rozhodnutí nebo jen z vůle rodičů, může o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů rozhodnout pouze orgán sociálně-právní ochrany dětí. Rodiče dítěte v tomto případě nejsou účastníky řízení, pokud by nebyli účastníky řízení o osvojení.

Po přijetí dítěte na základě vykonatelného rozhodnutí do vaší péče máte povinnost pečovat o dítě na vlastní náklady, to však neznamená, že nemůžete ihned uplatnit nárok, který vám vznikne z nemocenského pojištění. Po přijetí dítěte vzniká (při

splnění obecných podmínek) nárok na peněžitou pomoc v mateřství jako při narození dítěte vlastního. Tento nárok trvá po dobu 22 týdnů a lze jej uplatnit při přijetí dítěte od narození až do sedmi let věku.

Po právní moci rozhodnutí o předadopční péči můžete uplatnit i nárok na porodné případně na rodičovský příspěvek ze systému dávek státní sociální podpory.

7. Mezinárodní osvojení

Tato forma náhradní rodinné péče je možným řešením v případě, že se pro dítě nedaří najít náhradní rodinu v zemi původu.

Mezinárodní osvojení je upraveno Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou vypracovala a přijala Haagská konference mezinárodního práva soukromého dne 29. 5. 1993. V České republice vstoupila tato úmluva v platnost 1. 6. 2000 a spolu se zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, umožňuje osvojení dětí do ciziny a z ciziny.

Haagská úmluva jasně stanovuje postup při osvojování dítěte do zahraničí, určuje povinnosti a kompetence jednotlivých institucí, definuje právo dítěte na přednostní osvojení v zemi svého původu, zaručuje biologickým rodičům anonymitu a zásadně vylučuje jakékoliv zisky z adopcí. Zároveň nařizuje signatářským státům, aby na svém území určily jeden ústřední orgán, který bude za osvojení dětí do zahraničí odpovědný. U nás tuto funkci zprostředkovatele plní Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí v Brně⁵ (ÚMPOD). Ten přebírá do evidence žadatele o osvojení dítěte z ciziny, kteří s tím musí souhlasit, a děti, pro které se nepodařilo najít vhodné žadatele o osvojení dítěte v České republice. ÚMPOD dává podle § 35 odst. 2 písm. i) zákona o sociálně-právní ochraně dětí souhlas k osvojení dítěte do ciziny a podle § 19 odst. 2 téhož zákona rozhoduje o svěřeni dítěte do péče budoucích osvojitelů, jde-li o osvojení dítěte do ciziny nebo z ciziny.

⁵ www.umpod.cz

Závěr

Vážení přátelé,

velice si vážíme Vašeho úmyslu adoptovat dítě. Snažili jsme se Vám alespoň trochu pomoci ucelenými informacemi. Přestože mnozí z Vás budou měsíc za měsícem netrpělivě čekat, až z kraje zazvoní telefon, přijetím děťátka všechno Vaše úsilí nekončí. Ten největší úkol je teprve před Vámi – společně s dítětem vytvořit plnohodnotnou rodinu. Připomeňme si znovu slova doktora Zdeňka Matějčka: „Lze pokládat za prokázané, že dítě samo za rodiče přijímá toho, kdo se k němu mateřsky či otcovsky chová, a nikoliv toho, kdo se tak nechová a své rodičovství prokazuje pouze úředním potvrzením rodičovství biologického.“

Na závěr Vám přejeme hodně radosti s Vaším novým dítětem. Kéž se Vám podaří nejen dítě bezpodmínečně milovat, ale také mu nastavit zdravé a pevné hranice. Jen tak mu zajistíte šťastné a bezpečné dětství.

Desatero pro náhradní rodiče

Prof. PhDr. Zdeněk Matějček; Doc. Zdeněk Dytrych

Je jasné, že nelze nikoho chránit před nejrůznějšími problémy a těžkostmi, které přináší život – jde jen o to, abychom k tomu, co je nutné a na nás nezávislé, nepřidávali ještě sami svými postoji a svým jednáním zbytečně něco navíc. Pokusili jsme se sestavit své poznatky a zkušenosti do jakéhosi desatera, jež by nám tu mělo být nikoli přímým návodem, ale aspoň inspiračním vodítkem.

1. Nebojme se přijmout své „náhradní“ rodičovství!

Slovo náhradní tu neznámá něco podřadného, naopak znamená pomoc dítěti tam, kde je jí nejvíce potřeba. Důraz je na slovu „rodičovství“. To je skutečné a pravé, jestliže jsme jednou dítě za své přijali – a jestliže jsme je přijali takové, jaké je, tj. bez předsudků a bez podmínek. Psychologické rodičovství je povýšeno nad pouhé biologické zplazení dítěte.

2. Nebojme se o lásku dítěte!

Není hlas krve. Prokázalo se v mnoha výzkumech, že dítě za matku a otce přijímá ty, kdo se k němu mateřsky a otcovsky chovají, a že mu vůbec nezáleží na tom, zdali k tomu mají potvrzení z porodnice. Vzájemný vztah se vytváří soužitím čili sdílením života.

3. Nebojme se práce na sobě samých!

Je pravda, že vlastní (biologičtí) rodiče mají snazší cestu k porozumění dítěte v jeho individualitě a jedinečnosti. Adoptivní rodiče a ostatní vychovatelé v náhradní rodinné péči se k tomu musí nejprve propracovat. Dítě je tajemstvím, které musí teprve odhalovat. Nedočkavost, netrpělivost, dlouhodobé neuspokojení potřeby rodičovství jsou jim v tom spíše překážkou než pomocí. Překypují citem, který musí být regulován a sveden do účelných pracovních kolejí. Musí zkrátka na sobě víc pracovat, musí více myslet, více toho procítit (a zřejmě i více vytrpět) – zato však (a to je nepochybně odměna nad odměny) velkou většinou své rodičovství také do větší hloubky prožijí a více si z něho pro růst své vlastní osobnosti odnášejí.

4. Zatajená pravda je v lidských vztazích nebezpečná.

Nový svazek nemůže pojistit sebelepší zákon, nýbrž pravda. Náš zákon o rodině vychází adoptivnímu svazku dalekosáhle vstříc. Poskytuje mu vnější ochranu. Vnitřní ochranu mu však mohou zajistit jen rodiče sami. Stane se tak, přijmou-li identitu adoptivních rodičů a budou-li vést dítě, aby i ono přijalo pozitivní identitu adoptovaného dítěte. Tato identita je svým způsobem „jiná“ a „zvláštní“, ale není v podstatě ani horší, ani lepší než identita tzv. normální. Literatury je o tom dost

a další pomoc a vedení získají osvojitelé (a ovšem i pěstouni, nevlastní rodiče atd.) v poradenské službě krajských zařízení pro náhradní rodinnou péči, v kojeneckých ústavech, na pracovištích klinické psychologie apod.

5. Dítě má o sobě vědět víc, než vědí ostatní!

To proto, aby nebylo „zaskočeno“ informacemi, kterým nerozumí a které mohou neblaze poznamenat jeho vztah k rodinným vychovatelům. Jeho identita adoptivního dítěte má být jasná, čistá, spolehlivá. Má si být jisto, že „jeho lidé“ je mají rádi, že je „nedají, děj se co děj“, že jim na něm záleží jako na „ničem jiném na světě“.

6. Nestačí sdělit, je třeba sdílet!

Nečekat, až se dítě bude ptát, ale začít při vhodné příležitosti sami! Adoptivní rodiče se někdy mylně domnívají, že když dítěti jednou řekli, že je přijali z dětského domova a dítě na to nijak nereagovalo, že splnili svou povinnost a že je vyhráno. K tomu, aby to dítě pravdu skutečně přijalo a dobře zabudovalo do své osobnosti, je však třeba onen fakt opakovaně sdělovat a opakovaně v pevném citovém společenství prožívat. Např. den, kdy jsme dítě přijali, slavíme jako druhé narozeniny a jako „nejšťastnější den našeho života“, doneseme květiny paní ředitelce kojeneckého ústavu nebo dětského domova atd. Podnětů a zkušeností přináší opět naše literatura dost a dost.

7. Dítě není z nás, ale je naše!

Nemusíme se bát nepříznivé genetické výbavy, ale musíme počítat s tím, že některé povahové rysy dítěte, jeho sklony, úroveň intelektových schopností i rozložení a výkonnost jeho jednotlivých mentálních funkcí jsou vždy do určité míry dědictvím po předcích. S tímto dědičným vkladem máme dále výchovně hospodařit, k dobrému ho užívat, ale nesnažíme se jej vymazat, potlačit, přetvořit. Pamatujme na moudrého J. A. Komenského a nemysleme si, že jsme mistry nad mistry, nýbrž přijímejme s vděčností jako vzácný dar to, co nám v dítěti bylo svěřeno. Snažíme-li se dítěti porozumět, udělali jsme už první krok na dobré cestě.

8. S horším počítejme, lepším se nechme překvapit!

Tato poučka platí ostatně všude tam, kde rodiče, ať vlastní, nebo nevlastní, přijímají s dítětem něco neznámého – což je vlastně vždy. Přepjatá očekávání, nadnesené ideály, které do dítěte vkládáme, jsou stejně nebezpečné jako určitá zaslíbení, jež by dítě podle našeho přání mělo splnit. A stejně tak je tomu s důvěrou v „neomezenou moc výchovy“, ba i v „neomezenou moc lásky“, a to především té naší. Zklamání, které následuje, stojí pak nezřídka na začátku celého koloběhu neblahých příčin a následků, na jehož konci jsou poruchy chování dítěte a bolest rodičů nad svým výchovným nezdarem. Lze říci, že čím vyhraněnější představu mají osvojitelé, pěstouni a nevlastní rodiče o tom, jak má dítě vypadat a čeho má dosáhnout, tím problematičtější bývá jejich výchovné působení a ovšem i jeho výsledek. Více než tzv. prostí lidé bývají proto ohroženi intelektuálové,

umělci se svými ambicemi, ale i někteří lidé „věřící“, lpící na neměnných a přísných pravidlech regulujících život.

9. O vlastních rodičích dítěte jen to dobré!

K identitě dítěte patří vědomí o vlastním původu a tedy i vědomí o vlastních rodičích – ke zdravé identitě patří světlý obraz o původu a lidech na něm účastných. S existencí vlastních rodičů se musí vyrovnat jak osvojitelé, tak nevlastní matky a otcové po rozvodu nebo úmrtí rodičů vlastních. Jen pěstouni mají v tomto bodě situaci poněkud usnadněnu, neboť vlastní rodiče podle zákona zastupují, avšak plně je nenahrazují. Nesnažíme se v dítěti vzbuzovat pocit vděčnosti, že jsme je vytrhli z nebezpečí, vysvobodili z bídy, ochránili je před strádáním, ať už ve vlastní rodině nebo kdesi v ústavu, ale realisticky mu nabízíme sebe jako ty, kdo je mají rádi. O vlastních rodičích mluvíme tak, abychom mohli eventuálně podrobnosti přidávat, ale nemuseli nic měnit. Fakt, že dítě opustili, vykládáme spíš jako nemoc, nedostatek schopností k výchově, nešťastnou shodu okolností, „nerozumnost“, duševní poruchu, nikoliv však jako morální špatnost. Děti (nejčastěji ve věku až po pubertě) někdy vysloveně chtějí o svých rodičích vědět, někdy je chtějí i vidět – ani v tom případě není třeba jim bránit, pokud je možné setkání uskutečnit. Zkušenost říká, že tam, kde byla identita dítěte dobře budována a kde se osvojitelé či jiní vychovatelé neprohřešili proti tomuto příkázání, ani takové setkání zpravidla nezpůsobí ve vzájemných vztazích žádný otřes – ale naopak vztahy posílí. Dítě ocení, že „jeho lidé“, tj. ti praví, kteří s ním žijí a mají je rádi, o jeho zploditelích nic zlého neřekli – tito praví rodiče stoupnou tedy v jeho hodnocení.

10. Otevřené rodinné společenství!

Adoptivní rodiny jako ostatně vůbec všechny rodiny, které se něčím výrazně vymykají z běžné společenské konvence, mívají tendenci izolovat se a vytvářet si obranné a ochranné mechanismy. Jako by očekávaly útok zvenčí a už předem proti němu staví své vnitřní barikády. Taková tendence samozřejmě neprospívá nikomu, a nejméně ovšem dítěti. Nežřídká se stane, že dítě pak (nejčastěji v době dospívání) „naletí“ na lákadla nejrůznějších part, jež mu nabízejí nové „netušené“ zkušenosti a požitky zakázaného ovoce. Proto je dobré, aby od počátku byli do adopce dítěte zasvěceni prarodiče, příbuzní a známí, aby s rodiči byli zajedno v postojích k dítěti, aby spolupracovali a pomáhali v těžkostech. Zkušenost totiž říká, že vnitřním rozpadem je sice ohroženo bezdětné manželství víc než manželství s dětmi, ale že manželství s „přijatými“ dětmi je vystaveno větším nebezpečím než manželství s dětmi vlastními. Jako tedy musí adoptivní rodiče pracovat více sami na sobě, tak je třeba, aby i jejich blízké i vzdálenější společenské okolí jim bylo v jejich životním úkolu více nápomocno.

Matějček, Z; Dytrych, Z.: Jak a proč nás trápí děti. Praha, Grada, 1997.

Doporučená literatura

- ARCHEROVÁ, C.: *Dítě v náhradní rodině*. Praha: Portál, 2001. 119 s.
- BOWLBY, J.: *Vazba: teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál, 2010. 356 s.
- BŘEZINOVÁ, T.: *Tři holčičky na řimse: osudy a příběhy dětí vyrůstajících mimo rodinu*. Praha: Návrat domů, 2006. 150 s.
- BŘEZINOVÁ, T.: *Marika píše Vincimu: osudy a příběhy dětí vyrůstajících v dětských domovech*. Praha: Návrat domů, 2007. 129 s.
- GABRIEL, Z., NOVÁK, T.: *Psychologické poradenství v náhradní rodinné péči*. Praha: Grada, 2008. 144 s.
- JOYEUX, H.: *Mami, jak přijde dítě na svět?* Praha: Portál, 1994. 47 s.
- KLIMEŠ, J.: *Budování identity dítěte*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008. 48 s.
- KOLUCHOVÁ, J.: *Diagnostika a reparaibilita psychické deprivace*. Praha: SPN, 1987. 139 s.
- KONEČNÁ, H.: *Na cestě za dítětem: dvě malá křídla*. Praha: Galén, 2009. 296 s.
- KOPTA, P.: *Využití arteterapie v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008, 40 s.
- KOVAŘÍK, J. et al.: *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha: Portál, 2004. 167 s.
- LANGMEIER, J., MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974. 397 s.
- MARHOUNOVÁ, J., STÝBLOVÁ, M.: *Osvojené dítě*. Praha: Mona, 1982. 89 s.
- MATĚJČEK, Z.: *Co řekneme osvojenému dítěti?* Praha: Práce, 1986. 7 s.
- MATĚJČEK, Z.: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. 98 s.
- MATĚJČEK, Z.: *Co, kdy a jak ve výchově dětí?* Praha: Portál, 2007. 143 s.
- MATĚJČEK, Z.: *Po dobrém, nebo po zlém?* Praha: Portál, 2007. 109 s.
- MATĚJČEK, Z.: *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2008. 108 s.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z.: *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. 214 s.
- MATĚJČEK, Z., DYTRYCH, Z.: *Krizová situace v rodině očima dítěte: dětská závist – žárlivost, nevěra a rozvod – nový partner v rodině, nevlastní sourozenci – vzpomínky z dětství*. Praha: Grada, 2002. 128 s.
- MATĚJČEK, Z., BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J.: *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum Praha, 1997. 69 s.
- MATĚJČEK, Z. et al.: *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. 183 s.
- MATĚJČEK, Z. a kol.: *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002. 155 s.
- MOJŽÍŠOVÁ, Z.: *Dve-tri prasiatka*. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Asociácia náhradných rodín, 2006. 14 s.
- MOJŽÍŠOVÁ, Z.: *Ema hľadá mamu*. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Artforum, 2004.
- NYSTROM, C.: *Pošlete ma preč? – Detský sprievodca: adopcia*. Bratislava: Občianske združenie Návrat a Porta Libri, 2004. 48 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *Děti jsou hosté, kteří hledají cestu*. Praha: Portál, 2003. 151 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *Neklidné dítě*. Praha: Portál, 2008. 154 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *Dost dobří rodiče aneb Drobné chyby ve výchově dovoleny*. Praha: Portál, 2008. 157 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *Malý tyran*. Praha: Portál, 2009. 159 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *Pevné objetí: cesta k vnitřní svobodě*. Praha: Portál, 2009. 199 s.
- PREKOPOVÁ, J.: *I rodiče by měli dělat chyby*. Praha: Portál, 2010. 104 s.
- ROHÁČEK, M. et al.: *Zvykáme si jeden na druhého alebo nová náhradná rodina v procese adaptácie*. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 2006. 34 s.

- RYAN, T., WALKER, R.: *Vytváření KNIHY ŽIVOTA aneb Pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti – Praktický rádce*. Praha: Natama, 2006. 76 s.
- SCHAEFFEROVÁ, E.: *Co je to rodina*. Praha: Návrat domů, 1995. 178 s.
- SCHMIDT, M-L.: *Jako stromy bez kořenů*. Vimperk: Tina, 1995. 133 s.
- SCHOLLER, J. E.: *Adopce, vztah založený na slibu: užitečné rady a postřehy pro adoptivní rodiče a pěstouny*. Praha: Návrat domů, 2002. 217 s.
- SOBOTKOVÁ, I.: *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. 219 s.
- ŠIMANOVSKÝ, Z., MERTIN, V.: *Hry pomáhají s problémy*. Praha: Portál, 2000. 159 s.
- ŠKOVIERA, A.: *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. 143 s.
- ŠULOVÁ, L.: *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2010. 247 s.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000, 522 s.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie I: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. 467 s.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie II: dospělost a stáří*. Praha: Karolinum, 2007. 461 s.
- VANČÁKOVÁ, M.: *Romské dítě v náhradní rodině*. Praha: Občanské sdružení Rozum a Cit, 2008, 48 s.
- ZEZULOVÁ, D.: *Domov je místo, odkud tě nevyhodí*. Olomouc: V. U. G., 2006. 113 s.
- ŽILINČÍKOVÁ, D.: *Dlhá cesta domov*. Bratislava: Občianske združenie Návrat, 2003. 45 s.
- ŽILINČÍKOVÁ, D.: *Keď sa narodíš, budeš doma*. Banská Bystrica: Občianske združenie Návrat, 2009.

Seznam obcí s rozšířenou působností

Jihočeský kraj

Blatná, České Budějovice, Český Krumlov, Dačice, Jindřichův Hradec, Kaplice, Milevsko, Písek, Prachatice, Soběslav, Strakonice, Tábor, Trhové Sviny, Třeboň, Týn nad Vltavou, Vimperk, Vodňany.

Jihomoravský kraj

Blansko, Boskovice, Brno, Břeclav, Bučovice, Hodonín, Hustopeče, Ivančice, Kuřim, Kyjov, Mikulov, Moravský Krumlov, Pohořelice, Rosice, Slavkov u Brna, Šlapanice, Tišnov, Veselí nad Moravou, Vyškov, Znojmo, Židlochovice.

Karlovarský kraj

Aš, Cheb, Karlovy Vary, Kraslice, Mariánské Lázně, Ostrov, Sokolov.

Královéhradecký kraj

Broumov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jičín, Kostelec nad Orlicí, Náchod, Nová Paka, Nové Město nad Metují, Nový Bydžov, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlabí.

Liberecký kraj

Česká Lípa, Frýdlant, Jablonec nad Nisou, Jilemnice, Liberec, Nový Bor, Semily, Tanvald, Turnov, Železný Brod.

Moravskoslezský kraj

Bílovec, Bohumín, Bruntál, Český Těšín, Frenštát pod Radhoštěm, Frýdek-Místek, Frýdlant nad Ostravicí, Havířov, Hlučín, Jablunkov, Karviná, Kopřivnice, Kravaře, Krnov, Nový Jičín, Odry, Opava, Orlová, Ostrava, Rýmařov, Třinec, Vítkov.

Olomoucký kraj

Hranice, Jeseník, Konice, Lipník nad Bečvou, Litovel, Mohelnice, Olomouc, Prostějov, Přerov, Šternberk, Šumperk, Uničov, Zábřeh.

Pardubický kraj

Česká Třebová, Hlinsko, Holice, Chrudim, Králíky, Lanškroun, Litomyšl, Moravská Třebová, Pardubice, Polička, Přelouč, Svitavy, Ústí nad Orlicí, Vysoké Mýto, Žamberk.

Plzeňský kraj

Blovice, Domažlice, Horažďovice, Horšovský Týn, Klatovy, Kralovice, Nepomuk, Nýřany, Plzeň, Přeštice, Rokycany, Stod, Stříbro, Sušice, Tachov.

Středočeský kraj

Benešov, Beroun, Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, Čáslav, Černošice, Český Brod, Dobříš, Hořovice, Kladno, Kolín, Kralupy nad Vltavou, Kutná Hora, Lysá nad Labem, Mělník, Mladá Boleslav, Mnichovo Hradiště, Neratovice, Nymburk, Poděbrady, Příbram, Rakovník, Říčany, Sedlčany, Slaný, Vlašim, Votice.

Ústecký kraj

Bílina, Děčín, Chomutov, Kadaň, Litoměřice, Litvínov, Louny, Lovosice, Most, Podbořany, Roudnice nad Labem, Rumburk, Teplice, Ústí nad Labem, Varnsdorf, Žatec.

Vysočina

Bystřice nad Pernštejnem, Havlíčkův Brod, Humpolec, Chotěboř, Jihlava, Moravské Budějovice, Náměšť nad Oslavou, Nové Město na Moravě, Pacov, Pelhřimov, Světlá nad Sázavou, Telč, Třebíč, Velké Meziříčí, Žďár nad Sázavou.

Zlínský kraj

Bystřice pod Hostýnem, Holešov, Kroměříž, Luhačovice, Otrokovice, Rožnov pod Radhoštěm, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Valašské Klobouky, Valašské Meziříčí, Vizovice, Vsetín, Zlín.

V Praze

plní kompetence svěřené obcím s rozšířenou působností orgány městských částí určené Statutem hl. m. Prahy.